

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.48>

РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Халізов Д.В.,

*Київський університет інтелектуальної
власності і права НУ «ОЮА»,
аспірант кафедри адміністративного права
інтелектуальної власності та
цивільно-правових дисциплін*

Халізов Д.В. Розвиток аграрного сектору економіки в умовах воєнного стану.

Аграрний сектор економіки України надійно закріпився в ролі флагмана у забезпеченні позитивного зовнішньоекономічного балансу нашої країни, потребує постійного розвитку агросфери, найнадійнішим чинником якого є створення належного інноваційного підґрунтя, досить об'єктивним віддзеркаленням якого є стан його закріплення у діючому законодавстві, чому безумовно має сприяти стан наукової розробки цієї тематики.

Інновації – один з найбільш дієвих чинників розвитку агробізнесу, адже, як доводить світова й вітчизняна практика, їх запровадження впливає на сучасний процес виробництва сільськогосподарської продукції, управління сільськогосподарським підприємством та в цілому на здійснення аграрного підприємництва, виводячи його на якісно новий рівень. Аграрний бізнес давно став в Україні драйвером не лише економіки загалом, а й експорту. Саме завдяки аграріям численні українські IT й технологічні компанії мають великий клієнтський ринок та полігон для випробування своїх ідей.

Динаміка розвитку світової економіки в умовах глобалізації засвідчує визначальну роль впровадження ефективних механізмів інноваційної політики у забезпеченні конкурентоспроможності аграрного сектору.

Сільське господарство України – потужна, експортоорієнтована галузь національної економіки, яка засвідчила свою життєздатність як під час ведення бойових дій на території нашої держави, так і під час пандемії COVID-19. Однак його подальше ефективне й стале функціонування безумовно пов'язане з інноваційним розвитком, із впровадженням інновацій в усі галузі сільськогосподарського виробництва та на всі його етапи.

Внаслідок військових дій на території України посівна кампанія 2022 року стала найскладнішою з початку незалежності України.

Ключові слова: Аграрний сектор, інновації, сільське господарство, військові дії.

Khalizov D.V. Development of the agricultural sector of the economy under martial law.

The agrarian sector of the economy of Ukraine has firmly established itself as a flagship in ensuring a positive foreign economic balance of our country, it needs constant development of the agricultural sector, the most reliable factor of which is the creation of an appropriate innovative foundation, a fairly objective reflection of which is the state of its consolidation in the current legislation, which must definitely be facilitated by the state scientific development of this topic.

Innovations are one of the most effective factors in the development of agribusiness, because, as global and domestic practice proves, their introduction affects the modern process of agricultural production, management of agricultural entrepreneurship and, in general, the implementation of agrarian entrepreneurship, bringing it to a qualitatively new level. Agricultural business has long been a driver of not only the economy in general, but also exports in Ukraine. It is thanks to farmers that numerous Ukrainian IT and technological companies have a large client market and a testing ground for their ideas.

The dynamics of the development of the world economy in the conditions of globalization attests to the decisive role of the implementation of effective mechanisms of innovation policy in ensuring the competitiveness of the agricultural sector.

The agriculture of Ukraine is a powerful, export-oriented branch of the national economy, which proved its viability both during hostilities on the territory of our state and during the COVID-19 pandemic. However, its further efficient and sustainable functioning is definitely connected with innovative development, with the introduction of innovations in all branches of agricultural production and at all its stages.

As a result of military operations on the territory of Ukraine, the sowing campaign of 2022 has become the most difficult since the beginning of Ukraine's independence.

Key words: Agrarian sector, innovations, agriculture, military operations.

Постановка проблеми. Аграрний сектор нашої країни значно постраждав внаслідок військових дій РФ.

Щорічно Україна виробляє близько 100 мільйонів тонн зернових, що робить її одним з найбільших світових експортерів. Внаслідок військових дій посівна кампанія 2022 та 2023 року стала дуже складною з початку незалежності України. Окупація територій та військові дії призвели до зменшення посівних площ, виникнення дефіциту робочої сили, обладнання, пального, коштів, руйнування логістичних маршрутів – все це спричинило небачені до цього виклики для аграріїв.

А ще військові дії на території України призвели до падіння внутрішніх цін реалізації аграрної продукції нижче рівня собівартості навесні. Після підписання зернової угоди ситуація покращилась, проте і далі спостерігаються складнощі з логістикою та зберігається загроза блокування «зернового коридору».

Проте аграрії шукають вихід із складеної ситуації.

Стан опрацювання вище зазначеної тематики полягає у дослідженні законодавства та практики аграрного сектору економіки.

Метою статті є дослідження окремих проблемних питань аграрного сектору в умовах війни.

Виклад основного матеріалу: Здобуття Україною незалежності й перехід до ринкової економіки внесли чимало суттєвих політичних, економічних і соціальних змін. Проте, на жаль, аграрна політика й інтенсивно-виснажливі підходи до ведення сільськогосподарського виробництва залишилися майже на тому ж рівні. У той же час, перед людством постають і вимагають невідкладного вирішення такі глобальні проблеми, як продовольча й екологічна. Україна має значний потенціал в аспекті їх вирішення. При цьому, як вбачається, саме сталий інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва здатен створити передумови для формування агроекологічного іміджу нашої держави та підвищення конкурентоспроможності національного аграрного сектору як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Проблематика сталого інноваційного розвитку агросфери особливо актуалізується у зв'язку з процесами євроінтеграції. Відповідно до ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року, співробітництво між сторонами в галузі сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, зокрема, такі сфери, як: заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього природного середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, покращання конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції, а також сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень і просування системи дорадництва тощо. Стаття 4 Закону України від 08 вересня 2011 р. «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» до стратегічних пріоритетних напрямів на 2011–2021 роки відносить: технологічне оновлення та розвиток АПК; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки тощо. Вказані напрями інноваційної діяльності спрямовані на забезпечення економічної та продовольчої безпеки, створення конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових досягнень НТП.

Правовий аспект визначення та поділу аграрних інновацій має безпосередню прив'язку до застосування норм Закону України «Про інноваційну діяльність». Аналізуючи законодавчий підхід до категорії інновації, можна стверджувати, що інновації агробізнесу – це результат реалізації об'єкта інтелектуальної власності (винаходів, корисних моделей, нових сортів рослин) у сфері агробізнесу, що призначений на отримання економічного, соціального, екологічного ефекту. Їх класифікація

співвідноситься із об'єктами інноваційної діяльності, визначеними статтею 4 Закону України «Про інноваційну діяльність», зокрема окремим об'єктом інновації є новий сорт рослин. Враховуючи зв'язок інновацій із правом інтелектуальної власності, аграрні інновації можуть поділятися на:

1) об'єкти авторського права (комп'ютерні програми, бази даних, що використовуються у технологіях цифрового агровиробництва, блокчейнів);

2) об'єкти патентного права (винаходи, корисні моделі у сфері технології вирощування рослин, тварин; способів обробки землі, переробки рослинного матеріалу; штамми мікроорганізмів, грибів; речовини для обробки рослин, тварин; створення нового обладнання тощо);

3) нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності (нові сорти рослин, тварин);

4) об'єкти нових інновацій програм та проєктів.

Головною особливістю аграрних правовідносин є те, що вони становлять органічний комплекс земельних, майнових, трудових і організаційно-управлінських відносин.

Погоджуюся з авторитетною думкою Я.З. Гаєцької-Колотило та Н.В. Ільків, що суб'єкти аграрних правовідносин – це громадяни, насамперед підприємці, та юридичні особи, наділені загальною, а також спеціальною правоздатністю (правосуб'єктністю), що виявляється зокрема, у статусі виробника сільськогосподарської продукції, яка має комплексний характер і передбачає можливість їхньої участі в земельних, майнових, трудових, організаційно-управлінських відносинах, які виникають у сфері сільського господарства.

Аграрні правовідносини виникають, існують та складаються між певними суб'єктами стосовно майнових чи немайнових благ, які становлять об'єкт цих правовідносин. Безсуб'єктних, як і безоб'єктних правовідносин не буває.

Також особливістю аграрних правовідносин є те, що вони в одній і тій же галузі можуть мати як горизонтальний, так і вертикальний характер.

Суб'єктами аграрних правовідносин є фізичні й юридичні особи, які здійснюють виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, а також підприємницькі структури, які сприяють аграрним суб'єктам у їхньому виробничо-технічному забезпеченні, тобто вказані структури є одночасно суб'єктами аграрного господарювання.

Зокрема, до аграрних суб'єктів господарювання відносяться:

сільськогосподарські підприємства всіх видів і їх об'єднання, господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи, державні підприємства, фермерські господарства та їх об'єднання, приватні та орендні підприємства, підприємства переробки сільськогосподарської продукції, інші суб'єкти господарювання, засновані на приватній власності, а також фізичні особи - підприємці, просто фізичні особи, які на правах членства чи засновництва вступають, як правило, у внутрішні правовідносини як між собою, так і з юридичними особами.

Склад суб'єктів аграрного господарювання, так само як і їхня роль у сільськогосподарському виробництві, не лишилися незмінними. Вони змінюються внаслідок зміни самих регульованих аграрним правом суспільних відносин.

Дійсно, земельна й аграрна реформи докорінно змінили не тільки статус сільськогосподарських підприємств та організацій, які раніше функціонували, але й сприяли виникненню нових суб'єктів аграрного господарювання – фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських товариств, приватних та орендних підприємств, громадяни, які займаються підприємництвом та які ведуть особисті селянські господарства та ін.

Перехід України до ринкової економіки та здійснення аграрної реформи сприяло розвитку підприємництва, зокрема в агропромисловому комплексі.

Суб'єктами аграрного господарювання на селі є, перш за все, фермерські господарства, сільськогосподарські товариства, приватні агрофірми, особисті селянські господарства та ін.

Об'єднує всіх суб'єктів агровиробництва – сільськогосподарське землекористання, тобто процес використання земель як основного засобу виробництва; поєднання праці людини з дією об'єктивних природних факторів, внаслідок чого трудові відносини в усіх аграрних структурах виступають не у «відокремленому» і «чистому» вигляді, а у формі земельно-трудо-вих відносин.

Правовим статусом суб'єктів аграрного господарювання є сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, якими володіють товаровиробники сільського господарства.

Внаслідок військових дій на території України посівна кампанія 2022 року стала найскладнішою з початку незалежності України.

Окупація територій та військові дії призвели до зменшення посівних площ на 3,5 млн гектарів, виникнення дефіциту робочої сили, обладнання, пального, коштів, руйнування логістичних маршрутів – все це спричинило небачені до цього виклики для аграріїв.

Зважаючи на те, що Україна є одним зі світових лідерів у експорті зернових та олійних культур, вторгнення РФ спричинило значний вплив на сільське господарство та продовольчу безпеку в усьому світі. У минулому сезоні Україна експортувала майже 6 мільйонів тонн олії, що становить понад 47% світових продажів продукту. Початок війни спричинив шок на світовому ринку олійних: суттєво зросли ціни та знизилась обсяги поставок. У березні FAO повідомила, що в лютому глобальний індекс цін на продовольство досяг історичного максимуму після стабільного зростання протягом останніх років року. Експерти ООН також підрахували, що кількість людей, які страждають від недостатнього рівня продовольчої безпеки в усьому світі, може досягти 15-річного максимуму через наслідки війни та COVID-19.

Країни Євразії з перших днів вторгнення відчували нестачу олії.

Так, Нідерланди та Бельгія заявили про дефіцит соняшникової олії, адже 2/3 продукту закупувалися саме в Україні. У Туреччині ціни на соняшкову олію зросли на 30%, що призвело до масового скуповування. Значно постраждав ринок Індії – за останні 4 довоєнні місяці 85% олії було завезено саме з України.

Військова агресія РФ унеможливила функціонування морських портів України, через які здійснювалося близько 90% експорту сільгосппродукції. За даними Мінагрополітики, сьогодні залізничним транспортом перевозять до 20 тис. тонн зерна на день, раніше ж через морські порти проходило близько 150 тис. тонн.

Поки триває робота над вирішенням питання логістики експорту сільськогосподарської продукції, уряд працює над мінімізацією бюрократичних процедур для аграрного бізнесу, зокрема, запити виробників для отримання необхідних ліцензій і сертифікатів будуть опрацьовуватися щонайбільше добу.

Крім того, прийнято зміни для спрощення імпорту сільськогосподарської рослинної продукції, зокрема посівних матеріалів. Так, у роботі Держпродспоживслужби запроваджено принцип екстериторіальності. За наявності фітосанітарного сертифіката фітосанітарний контроль здійснюватиметься лише у формі інспектування без фітосанітарної експертизи, а також через направлення запитів Держпродспоживслужбою для отримання інформації (але не частіше одного разу протягом місяця).

За даними Центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки та Міністерства аграрної політики і продовольства України, загальна сума прямих та непрямих збитків, завданих українському агросектору з початку повномасштабної війни, склала 41,1 млрд доларів.

Висновки: Війна, як би цинічно це не звучало, показала важливість України як для глобальних аграрних ринків, так і для економіки Європейського Союзу.

Підводячи підсумок по опрацьованій темі, варто зазначити, що військова агресія внесла значний негативний вплив на аграрну сферу.

Фермери шукають консультаційних порад від експертів в таких питаннях, як фінанси та інвестиції, постачання та збут, пошук партнерів та побудова відносин з владою, також вирішення питання логістики експорту сільськогосподарської продукції та ціни на продукцію, що окуповуватиме всі витрати, які несуть фермери.

Список використаних джерел:

1. Демчишак Н.Б., Дубик О.І. Фінансове регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору України в умовах інтеграційних процесів. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 23. С. 43–48.
2. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
3. КМУ Урядовий портал. План відновлення України: освіта та наука, як фундамент розвитку людського потенціалу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/plan-vidnovlennia-ukrainy-osvita-ta-nauka-ia-k-fundamentrozvytku-liudskoho-potentsialu>.
4. Думанська І.Ю. Фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК України: теорія, методологія та практика: монографія. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. 298 с.

5. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
6. Агропортал. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/infografika/pervye-agrarnye-itogi-goda-v-infografike/>.